

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בשלח ושבט שירה, תשס"ח
מספר 739

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

ה' מקשה את לב פרעה – מערכה שנייה

ביציאת מצרים המתוארת בפרשה הקודמת, יצאו ישראל מתחום עיקר ארץ מצרים, הכוללת את גדות הנילוס ואת הדלתה שלו, אך טרם יצאו מתחום המרחב המצרי הכולל גם את המדבריות שסביב הנילוס. דהיינו, במזרח – עד המצר היבשתי המחבר בין אפריקה לאסיה, כלומר ממפרץ סואץ צפונה, האגם המר הגדול והקטן, ועד לים התיכון (היום – קו תעלת סואץ). באותו אירוע גם טרם יצאו ישראל משליטת פרעה, שהלוא רשמית לא נתן להם אלא חופשה של שלושה ימים כדי לעבוד במדבר את אלוקיהם. על כן אין להתפלא על תגובת פרעה; משנאמר לו "כי ברח העם" (יד:ה),¹ דהיינו אינם מתכוונים כלל לחוג במדבר ומיד לשוב מצרימה, מיהר לגייס את חילו כדי לרדוף אחריהם ולהשיבם לארצו, לשעבודו.

ואולם אחרי כל האותות והמופתים, לאחר שנכנע פרעה לדבר ה' שבפי משה מכובד מכות מצרים, כיצד מעז פרעה להתגרות שוב באלוקי העברים? ועונה הכתוב: "ויחזק ה' את לב פרעה... וירדף אחרי בני ישראל" (ח). כאן עולה השאלה העקרונית: אם ה' מקשה את לב פרעה, מביא אותו לחטוא, האין זה סותר את עקרון הבחירה החופשית – "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" (ברכות לג ע"ב)? ! ואם על אותו חטא שמתוך הכבדת הלב ייענשו פרעה וחילו, האין זה מכחיש את משפט הצדק האלוקי?

בדף השבועי לפרשת וארא תשנ"ו (מס' 115) עסקנו בבעיה זו, ושם מצאנו שאין ה' כופה על פרעה הכבדת לבו, אלא אדרבה: אחרי כל מכה משחרר אותו ה' מלחץ המכה ואז נותן לו את האפשרות ואת הבחירה אם להמשיך להכביד את לבו או להיכנע לדבר ה'. כלומר, הפסקת המכה קודם שפרעה שילח את בני ישראל מחזירה לו את חופש הבחירה, ואז פרעה מכביד את לבו. מצב זה חוזר פעמיים בים סוף: אחרי היציאה, משהגיעו ישראל לספר הגיאוגרפי של ארץ מצרים, אומר הקב"ה למשה: "דבר אל בני ישראל וישבו ויחננו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים לפני בעל צפן נכחו תחננו על הים" (ב). כלומר, ישראל לא יתמידו במסלולם אל מחוץ למצרים, אלא אדרבה, ישוּבו לאחור כתועים בדרכם ויחננו מול מקדש או פסל של בעל-צפון, ומודגש: "נכחו תחננו".

בעל צפון היה אל חשוב בפנתיאון הכנעני.² מתברר שמקדשו שעל הגבול הגיאוגרפי שבין המרחב הכנעני לארץ מצרים, היה או יכול להיחשב מקדש גבול. כאשר ישראל יוצאים ממצרים ומתכוונים לפלוש לארץ כנען, תפקידו של האל המיוצג באותו מקדש להגן על עובדיו ולמנוע פלישת כיבוש זו. ואכן כך יחשוב פרעה בשמעו שישראל 'נתקעו' מול אותו מקדש או פסל: "ואמר פרעה לבני (=על בני) ישראל נבכים הם בארץ סגור עליהם המדבר" (ג), נבכים הם בספר

¹ הפסוקים בלי ציון הספר הם מתוך ספר שמות, ומאחר שכולם מצויים באותו פרק (י"ד) יצוין להלן רק הפסוק.

² ראו ש"א ליונשטאם, ערך "בעל פעור", אנציקלופדיה מקראית, ב, תשי"ד, עמ' 291-292.

ארץ מצרים: אינם רוצים לחזור כעבדים למצרים מחד גיסא ואינם יכולים להתקדם דרך המדבר לכנען מאידך גיסא, כי בעל צפון סגר עליהם את המדבר או את הדרך למדבר.³ פרעה עשוי אפוא להסביר לעצמו שאף אם הייתה שעת חולשה של אלוהי מצרים מול אלוקי העברים, וכך יכלו ישראל לחמוק ממצרים, הנה יעמדו לו לפרעה רווח והצלה ממקום אחר – מהאל הכנעני בעל צפון. כי הנה, בעל צפון גבר על ה' אלוקי העברים ולכד את העברים עמו על הגבול בין מצרים לסיני. עתה יכול פרעה בעזרת בעל צפון להחזיר את עבדיו הבורחים אל ארצו ואל שעבודו. וכך אומר הפסוק העוקב: "וּחִזְקֵתִי אֶת לֵב פֶּרַעַה וּרְדָף אַחֲרֵיהֶם וְאֶפְכְּדָהּ בַּפֶּרַעַה וּבְכָל חֵילוֹ וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה'" (ד).

פרעה טרם נכנע לה' אלוקי ישראל. עדיין יש להודיע את כוחו ושלטונו של ה' בעולם, ועדיין צריך להציל את ישראל מידי פרעה הרודף אחריהם. לשתי תכליות אלו יבוא הנס של קריעת ים סוף, ובו שב ה' ומנסה את פרעה בהעמידו אותו לפני הבררה לרדוף אחרי ישראל אל תוך הים המיובש, ואז שם תהיה קבורתו וקבורת חילו, או להכיר ביד ה' הבוקעת ומייבשת את הים, לוותר על המשך המרדף וכך לשחרר את ישראל מעול שעבודו.

כיצד מנסה ה' את פרעה על ים סוף? בפתוח ה' דרך-מעבר בים סוף, לכאורה מתוך אירוע טבעי: "וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיּוֹלֶךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עֲזָה כֹּל הַלִּילָה וַיִּשֶׂם אֶת הַיָּם לְתַרְבֵּה וַיִּפְקְעוּ הַמַּיִם" (כא). פרעה סבור שבעקבות רוח קדים חמה ועזה, אולי בצירוף עם שפל הים, נפתח שביל בים בדרך טבעית,⁴ גם אם נדירה, וממילא כשם שבני ישראל נמלטים מפניו במסלול זה, כך יכולים גם הוא וחילו להשתמש בו כדי לרדוף אחרי ישראל. הוא אשר בישר קודם-לכן ה' למשה: "ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם ואפכדה בפרעה ובכל חילו ברכבו ובפרשיו" (יז). ויבאמר שוב – אין ה' כופה על פרעה ומצרים את חיזוק לבו והכבדתו. ה' נותן להם את הבררה אם לראות באירוע הטבעי הנדיר של בקיעת הים את יד ה' אדון הבריאה, ועל ידי זה מתוך שכל טוב ידעו את ה', וממילא יימנעו מרדיפה אחרי ישראל, או שמא גם אחרי כל האותות והמופתים שבמצרים טרם למדו להכיר בה' אדון העולם, ואז ירדפו, ובדרך הקשה והכואבת – "וידעו מצרים כי אני ה' בהפכדי בפרעה ברכבו ובפרשיו" (יח).

מנחם בן-ישר

המכון לתולדות חקר המקרא היהודי, בר-אילן
המכללה האקדמית אשקלון

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

הוא מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת: listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב: sub parasha-l firstname lastname כאשר *first-name* ו- *last-name* הינם השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.

³ כך בעקבות שלושת התרגומים הארץ-ישראליים ('יונתן', 'ירושלמי', 'ניאופיטי'): "טרד עליהון בעל צפון טעותי נגדוי דמדברא". "נגדוי" פירושו דרכים (ראו: M.Sokoloff, *A Dictionary of Palestinian Aramic*, ramat gan 1990 p.340), וכן מפרש ר"ע מספורנו. בנו יעקב (*Das Buch Exodus*, Stuhgart 1997) מעדיף לפרש שה' סגר להם את המדבר (לדעת פרעה, ונוסיף: מחשבת פרעה זאת מאוששת מתוך לב:יב; במ' יד:טו-טז; דב' ט:כח). בנו יעקב מעיר אל נכון שלא ייתכן הפירוש המקובל שהמדבר סגר על ישראל, כי ס-ג-ר בבניין קל הוא תמיד פועל יוצא הזקוק למושא. לכאורה המשפט "ויסגר החלב בעד הלהב" (שופ' ג:כב) חריג. ברם ראוי לפרש שם בעקבות ר' יוסף קרא: ויסגור הניצב (המוזכר בראש הפסוק) את החלב שלא יצא בפצע פגיעת הלהב. פירוש זה סביר עניינית, שאם לא כן, מיותר אֶזְכּוֹר הניצב בראש הפסוק. קשה לקבל דעת פרשנים ומתרגמים על פסוק זה ועל הפסוק בשמ' יד:ג, שהפועל ס-ג-ר בא בהם כפועל יוצא שמושאו הושמט (כגון—המדבר סגר עליהם את הדרך).

⁴ ש"א ליונשטאם, ערך 'ים סוף', *אנציקלופדיה מקראית*, ג, תשי"ח, עמ' 700-695, בייחוד בתחתית עמ' 696, ובתחילת עמ' 697. וכן מ"ד קאסוטו, *פירוש על ספר שמות*, ירושלים תשי"ב, עמ' 115.